

Część II

BRONISŁAWA KOPCZYŃSKA-JAWORSKA
(Katedra Etnografii UŁ)

ANTROPOLOGIA MIASTA

W literaturze naukowej coraz częściej pojawia się określenie „antropologia” czy „etnologia miasta” (*urban anthropology, ethnologie urbaine, ethnologie de la ville*), w związku z czym nasuwa się pytanie, jakie pole dociekań naukowych kryje się pod tą nazwą, jaki jest stosunek jej zainteresowań do dotychczas wyróżnianych dyscyplin (antropologii kulturowej i społecznej, etnologii czy socjologii), co nowego proponują jej teoretycy¹.

Rozwój nowej dyscypliny przypada na późne lata sześćdziesiąte i wczesne lata siedemdziesiąte, które przynoszą rozważania nad tym, czym jest i czym powinna być antropologia „miejska”², w końcu lat siedemdziesiątych zaś zaczynają mnożyć się różne poczynania organizacyjne.

W 1979 r. na zjeździe Amerykańskiego Towarzystwa Antropologicznego (American Anthropological Association) w Cincinnati podjęto inicjatywę powołania Towarzystwa Antropologii Miejskiej (The Society for Urban Anthropology), którego przewodniczącym został wybrany Leonard Plotnicov z uniwersytetu w Pittsburgu. Z biegiem lat Towarzystwo to zaczęło dążyć do skupienia ogółu osób zajmujących się problematyką antropologii miasta. Początkowo nowa organizacja chciała przybrać nazwę „The World Congress of Urban Anthropology”, jednakże ażeby uniknąć skojarzenia z kongresami Międzynarodowej Unii Nauk Antropologicznych i Etnologicznych (IUAES) zdecydowano się na nazwę „World Union of Urban Anthropology” (WUUA).

¹ Ze względu na obszerną i nie zawsze dostępną w warunkach polskich literaturę w tym omówieniu opieram się głównie na informacjach zawartych w pracy Ulfa Hannerza. *Explorer la ville. Éléments d'anthropologie urbaine*, Paris 1983, artykuły Jacques Gutwirha, *Jalons pour l'anthropologie urbaine*. „L'Homme”, vol. 22: 1982, nr 4, s. 5-23, oraz nie publikowanych materiałach i referatach, głównie L. Plotnicova i A. Southala, przedstawionych na I Międzynarodowym Sympozjum d/s Antropologii Miejskiej w Wiedniu w 1982 r. oraz Sympozjum „Teoretyczne perspektywy antropologii miejskiej” z Kongresu MUAIE w Kanadzie w 1983 r.

² Jednym z pierwszych sygnałów zainteresowań antropologicznych studiami urbanistycznymi była konferencja przedkongresowa zorganizowana w związku z IX Międzynarodowym Kongresem Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w 1973 r. w Chicago.

Obok wydawanych „Wiadomości” (Newsletter) Towarzystwo i Unia poczęły publikować informacje o swojej działalności na łamach wydawanego od 1972 r. czasopisma „Urban Anthropology” publikowanego w Nowym Jorku przez Jacka Rollwagena. Czasopismo to opublikowało w 1981 r. spis osób zajmujących się antropologią miejską. W spisie tym podana została problematyka ich badań, wymieniono też badane miasta. To samo wydawnictwo przystąpiło równocześnie do zbierania informacji uzupełniających do nowego spisu³.

Oprócz licznych konferencji lokalnych i krajowych⁴ czy międzynarodowych⁵, w sierpniu 1982 r. zorganizowano w Wiedniu Pierwsze Międzynarodowe Sympozjum Antropologii Miejskiej, które wystąpiło z wnioskiem o zorganizowanie w Kanadzie 1983 r. w ramach XI Międzynarodowego Kongresu Unii Nauk Antropologicznych i Etnologicznych sympozjum poświęconego teoretycznym perspektywom antropologii miejskiej. Kierownictwo tego sympozjum powierzono Leonardowi Plotnicov i Richardowi Lobban z amerykańskiego uniwersytetu w Kairze. Z inicjatywy tego sympozjum powołano w ramach Unii stałą komisję miejskiej antropologii (Commission of Urban Anthropology). Na przewodniczącego komisji wybrano prof. Ghausu Ansari z uniwersytetu w Kuwejcie, sekretarzem naukowym zaś został dr P. J. M. Nas z Instytutu Badań Społecznych i Kulturowych w Lejdzie, tam też został zlokalizowany stały sekretariat Komisji⁶. Główna działalność Komisji polegać ma na wymianie doświadczeń naukowych drogą organizowania sympozjów naukowych. Pierwsze odbyło się latem 1985 r. w Lejdzie w Holandii, następne planowane było w 1986 r. w Nigerii. Przewidywane jest też zebranie Komisji na kongresie Unii w 1988 r. w Jugosławii. Równoległe do powyższych poczynań centralnych w szeregu ośrodków naukowych prowadzone są badania z omawianej dziedziny.

Zanim spróbuję odpowiedzieć na pytanie, czym charakteryzuje się antropologia miejska i dokąd zmierza, chciałabym poświęcić nieco uwagi drogom, dzięki którym osiągnęła ona swą obecną pozycję. Otóż, zdaniem Ulfa Hannerza, korzenie dzisiejszej antropologii miasta sięgają z jednej strony do osiągnięć ekologicznej szkoły chicagowskiej, z drugiej zaś nawiązują do

³ „Urban Anthropology”, vol. 10: 1981, nr 2, s. 121-123.

⁴ Na przykład w 1981 r. odbyła się konferencja Towarzystwa Etnologii Francuskiej (Société d’Ethnologie Française) zatytułowana „L’anthropologie culturelle dans le champs urbain” zob. sprawozdanie M. Segalen. „Ethnologie Française”, vol. 11: 1982, s. 399-401.

⁵ Jak np. w 1983 r. konferencja z udziałem zagranicznych gości zorganizowana przez Niemieckie Towarzystwo Ludoznawcze (Deutsche Gesellschaft für Volkskunde) pt. „Großstadt – Aspekte empirischer Kulturforschung”, zob. „DGV – Informationen”, vol. 4/92: 1983 czy w 1982 r. sympozjum na II Międzynarodowym Kongresie SIEF w Suzdału w ZSRR: zob. *Problems of the European Ethnography and Folklore. Summaries by the Congress Participants*, Moskov 1982, s. 41-65.

⁶ Adres sekretariatu: Institute of Cultural and Social Studies, Stationsplein 10, 2300 RA Leiden, Holandia.

badania afrykańskich realizowanych w latach 1930-1940 w Rhodes Livingstone Institute w Rodezji (dzisiejsza Zambia).

W 1982 r. powstał na Uniwersytecie w Chicago Wydział Socjologii, który odegrał i odgrywa do dziś znaczną rolę w studiach miejskich. Tam rozwinięto teorię ekologii społecznej. Działali na tym Wydziale uczeni tej miary co Wiliam I. Thomas, Robert Park i L. Wirth, który czerpał inspiracje do badań dzielnic Chicago z prac Lowiego i Boasa. W kręgu wpływów szkoły chicagowskiej powstało szereg znakomitych prac, z których kilka uznano wręcz za klasyczne w dziedzinie poświęconej kulturze i socjologii miasta (np. Lynd, Lynd, 1929).

Jednakże na rozwój antropologii miasta wpłynęły również badania afrykańskie, w których uczniowie Maxa Gluckmana, wieloletniego profesora z Manchesteru, podjęli badanie procesów „odplemiennienia”, czyli przejścia Afrykanów w wyniku urbanizacji ze społeczności plemiennych do miejskiej, głównie stanu robotniczego (Hannerz, 1983, s. 301-305). Między innymi G. Wilson badał osady górnicze Rodezji (Wilson, 1941-1942), C. J. Mitchell – zanik obyczajów plemiennych w wielkomiejskich środowiskach robotniczych Afryki (Mitchell, 1956), P. C. Gutkind zaś opublikował większą pracę poświęconą rozważaniom teoretycznym (Gutkind, 1974).

W 1968 r. ukazał się w USA pierwszy zbiór prac zatytułowany *Urban Anthropology*, w latach siedemdziesiątych zaś wprowadzono antropologię miasta jako nową subdyscyplinę do uniwersyteckich programów antropologii.

J. Gutwirth zastanawiając się nad rozwojem nowej dyscypliny usiłował znaleźć przyczyny jej tak bujnego rozwoju na gruncie amerykańskim. Widział je w równoległym rozwoju w USA innych badań miejskich, co mogło oddziaływać również na pobudzenie nowych zainteresowań wśród antropologów, w masowym przemieszczaniu się ludności wiejskiej i autochtonicznej do miast amerykańskich oraz we wzroście zainteresowań problemami „etniczności”, który dał się zaobserwować w USA na początku lat siedemdziesiątych. Wreszcie dopatruje się ich w pragmatyzmie nauki amerykańskiej i jej stałym poszukiwaniu nowości. Na marginesie tych rozważań zwraca również uwagę, że choć Anglia była jednym z pierwszych krajów, w którym przeprowadzono badania antropologiczne w dużym mieście (Firth, 1956), to jednak nie obserwuje się tam większych zainteresowań tym nurtem badań. Również sporadycznie badania miejskie prowadzone w innych ośrodkach naukowych nie odegrały tak znaczącej roli w rozwoju dyscypliny, jak antropologia amerykańska.

Opóźniona w stosunku do badań amerykańskich jest również francuska antropologia miasta. Niewiele uwagi poświęcili jej francuscy afrykaniści (m. in. Balandier, 1955), co Gutwirth tłumaczy tym, że z jednej strony w francuskojęzycznych krajach Afryki urbanizacja nowego typu pojawiła się stosunkowo późno, oraz tym, że najbardziej wpływowi afrykaniści, jak M. Griaule czy G. Dieterlen, przywiązywali szczególną wagę do studiów nad systemami pojęć i sposobami tradycyjnego życia, które – ich zdaniem – mogły być

badane tylko na wsi. Wreszcie, nie bez znaczenia był wpływ strukturalistów i uczniów C. Lévi-Straussa, który z rezerwą odnosił się do badań nad współczesnością i własnym środowiskiem. Jednakże niewielka początkowo liczba etnologów podejmujących badania w mieście również we Francji powoli wzrasta. Pod koniec lat siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych zaczynają pojawiać się pierwsze artykuły teoretyczne (Althabe, 1977; Gutwirth, 1978; Abeles, 1980) i coraz liczniejsze prace badawcze (Petonnet, 1968, 1979; Fribourg, 1980; Morel, 1984). Mimo swych niezaprzeczalnych walorów poznawczych badania miejskie jednocześnie budziły i nadal budzą wiele wątpliwości. Antropologia miejska od początku przeżywa kryzys swej tożsamości. Dziedzina nauki bez jasnych, teoretycznych celów lub z celami niepewnymi budzi wątpliwości co do słuszności jej wyodrębnienia i wartości wyników.

Pierwszy problem związany jest z trudnością zdefiniowania zmiennej historycznie istoty miasta i kontrowersjami wokół pojęcia urbanizacji. Drugi wiąże się z wątpliwościami co do możliwości stosowania metod badawczych ukształtowanych na gruncie etnologii (antropologii) w badaniach dużych zbiorowości miejskich o złożonej kulturze.

Nie ma tu miejsca na szczegółowe referowanie dyskusji o tym, czy istnieją kryteria pozwalające w sposób bezdyskusyjny określić cechy miasta i na poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy istnieje swoista kultura miejska, jakie cechy i postawy należy uznać za typowo miejskie⁷, oraz czy definiujące miasto takie cechy, jak wielkość, gęstość oraz heterogeniczność – wyróżnione przez L. Wirtha – mogą wyjaśnić zmiany zachodzące w zachowaniach ludzi w mieście. Ostatnio coraz liczniejsi badacze uważają, że nie ma prostych powiązań między przestrzennymi formami zamieszkiwania a systemami kulturowymi, natomiast można mówić o „urbanizmie” jako swoistym stylu życia (por. Castells, 1982, s. 82-83).

Niezależnie od tego, jakie przyczyny skłoniły antropologów do podjęcia badań w mieście – czy dlatego kierowali uwagę w stronę kompleksów miejskich, że wobec powszechnej industrializacji i rozwoju wielkich aglomeracji nawet w „trzecim świecie” (jak twierdzą niektórzy) „nie ma już wiele do roboty” i przenosząc się do miasta „spodziewali się znaleźć zastępczych dzikusów” (Hannerz, 1983, s. 19), czy też uznali, że antropologowie, zgodnie z założeniem swej dyscypliny, powinni badać „człowieka w świecie” niezależnie od jego miejsca zamieszkania i trybu życia, jaki prowadzi – pozostawał problem adekwatności metod antropologii do nowego pola oraz zakresu badań⁸.

⁷ Zainteresowanych odsyłam do pracy J. Węglewskiego (1983).

⁸ Jest rzeczą ciekawą, że poszerzenie tradycyjnego obszaru etnologii nastąpiło, jakkolwiek z odmiennych nieco pobudek, w tym samym czasie w Europie Zachodniej i w Polsce. Na przykład w Anglii sugestia taka padła w 1957 r. na zjeździe brytyjskich antropologów w Edynburgu, w Polsce zaś na zjeździe krakowskim w 1951 r.

Pierwszą trudność rodzą rozmiary i złożoność badanej zbiorowości ludzkiej i jej kultury. Jak w tych warunkach prowadzić badania? Właściwe mikrostudium antropologicznym metody obserwacji wydają się w warunkach miejskich mało przydatne. Jednocześnie jednak wiele słuszności jest w stwierdzeniu, że makrostudia redukują obiekty badań do statusu szyfru. Przedstawiany w nich model społeczeństwa i jego kultury jest właściwie modelem badacza, w którym mało uwagi poświęca się sposobom, w jaki członkowie badanej zbiorowości sami definiują swoją sytuację (Epstein, 1981, s. 341)⁹.

Z metodą pracy antropologa związana jest również tradycja badania małych dziedzin życia społeczno-kulturowego w sposób integralny. Jednakże nawet w prostych społecznościach często trzeba szukać czynników sprawczych badanych zjawisk poza ich bezpośrednim otoczeniem. W społecznościach złożonych kontekst zewnętrzny proporcjonalnie powiększa się. Powstaje pytanie, jak szeroka powinna być analiza wymagana dla antropologicznego zrozumienia badanego zjawiska? Żaden z badaczy nie jest w stanie badać całości złożonej rzeczywistości. Musi więc badania swe ograniczyć, co prowadzi zawsze do pewnych uproszczeń i arbitralnych wyborów. Dodatkowe niebezpieczeństwo grozi przy przekraczaniu granic innych dyscyplin. Przy szerokim uwzględnianiu tła badanych zjawisk można by zmierzać do badań wielodyscyplinarnych, ale badania takie, zdaniem niektórych, nie sprzyjają syntetyczności analizy (Plotnicov, 1973, s. 248-264).

Dlatego też podnoszą się głosy, że antropologowie podejmując badania w mieście powinni raczej szerzej i bardziej systematycznie śledzić ustalenia pokrewnych dyscyplin w celu ich wykorzystania we własnej analizie.

Ze sprawą kontaktów z dyscyplinami pokrewnymi łączy się pytanie, czy antropologia miasta ma jakiś swoisty przedmiot zainteresowań? Odpowiedź na to pytanie jest negatywna. Różnorodność tematyczna podejmowanych studiów jest ogromna, o czym świadczy chociażby tematyka wspomnianych konferencji i sympozjów. Na przykład na konferencji w Wiedniu jedna praca prezentowała urbanizację w Kuwejcie w strukturze systemu światowego, inna opisywała zachodnioafrykański urbanizm. Z kolei druga praca na temat miast Kuwejtu podejmowała problem dezintegracji życia rodzinnego tłumacząc ją wysokim wskaźnikiem rozwodów. Jeszcze inna starała się pokazać, że rozwój wielkich aglomeracji w Nigerii związany był z handlem na dużych przestrzeniach i specjalizacją zawodową skoncentrowanych populacji. Praca na temat świąt obchodzonych w zbiorowościach miejskich Japonii śledziła ich historyczny rozwój. Studia na temat miast USA, Wenezueli czy Indii podejmowały problematykę etniczności, migracji, pracy w mieście, sąsiedztwa, rodziny, pokrewieństwa, pozycji kobiet i sprawy gospodarstw domowych czy wreszcie problemy polityki i patologii społecznej. Zamykając konferencję jej przewodniczący Aidan Southal nie mógł właściwie w krótkim omówieniu podsumować jej wyników. Podkreślił więc różnorodność tematyki oraz wielo-

⁹ Cyt. za ref. Plotnicova.

rakość sposobów analizy, jak również różnorodność, a nawet kontrowersyjność uogólnień.

Podobnie wielostronna, żeby nie powiedzieć rozstrzelona, była problematyka seminarium francuskiego. Przedstawiono na nim wyniki badań historycznych nad ubraniem i strojem ludowym w XVIII-wiecznym Paryżu, nad higieną miasta w czasach przedhausmanowskich czy problem ulicznej sprzedaży napojów. Przedstawiono również obserwacje dotyczące takich zjawisk współczesnych, jak: rola kawiarni w życiu miasteczka robotniczego, manifestacje uliczne, rola targu miejskiego w kontaktach z wsią, święta Rosière w Nanterre czy karnawał uliczny w Strasburgu¹⁰.

Na sympozjum w Suzdalu dotyczącym etnografii miejskiej referaty podejmowały zagadnienia powstawania miast, demografii, składu narodowościowego ludności, a w znacznie skromniejszym rozmiarze problemy rzeczywistości kulturowe: warunków życia i stylu miejskiego, przy czym głównie dotyczyły one środowiska robotniczego¹¹.

Uznanie roli kultury w studiach urbanistycznych powoduje, że wielu antropologów spożytkowuje swą wiedzę o rodzimej kulturze emigrantów w studiach nad ludnością przesiedloną lub czasowo zamieszkującą w miastach zachodnioeuropejskich lub miastach „trzeciego świata”. Jednakże, jak podnosi niektórzy, zadaniem antropologii powinna być próba wyjaśnienia świata wartości nie tylko inspirującego mniejszości etnicznej, ale i grupy dominującej w mieście. Badanie antropologiczne nie powinno ograniczać się więc np. do członka plemienia w mieście, lecz podjąć badanie człowieka w mieście w ogóle.

Czym wobec tych rozbieżności zainteresowań i podejść powinna zajmować się antropologia miasta? Poglądy na ten temat są również zróżnicowane, lecz można wśród nich zauważyć pewne dominujące tendencje.

Prawie wszyscy antropologowie podejmujący badania w miastach pośrednio lub bezpośrednio podpisują się pod założeniem, że zadaniem antropologii jest badanie człowieka zawsze i wszędzie jako całości, w możliwie pełnym kontekście zjawisk społeczno-kulturowych. Zdaniem J. Gutwirtha właśnie antropologia miasta jest jedną z odpowiedzi na współczesną świadomość epistemologiczną antropologii, która chciałaby badać wszystkich ludzi, wszelkich społeczności i wszelkich rodzajów kultur (Gutwirth, 1982, s. 16). Celem badań miejskich miałyby więc być zrozumienie społeczeństwa zurbanizowanego, przy użyciu teorii, analiz i sposobów, które tradycyjnie zwykło się identyfikować z antropologią. Stąd antropologię miejską uznać należy, niezależnie od jej powiązań z innymi naukami, za część, subdyscyplinę, antropologii (etnologii).

Ze szczególnego podkreślenia problematyki kulturowej wynika, zdaniem

¹⁰ Referaty opublikowane w „Ethnologie Française”, t. 12: 1982, z. 2.

¹¹ Zob. cytowane streszczenia referatów z Kongresu w Suzdalu, oraz „Etnografia Polska”, t. 29: 1985, z. 1, s. 231-237.

Plotnicova, że jednym z głównych problemów teoretycznych antropologii miasta, podobnie jak całej dyscypliny, powinno być zrozumienie procesu tworzenia się środowisk ludzkich i adaptacji do nich. Zgodnie z tradycyjnymi zainteresowaniami antropologii szczególne miejsce w badaniach powinno zajmować śledzenie ciągłości i zmiany, porównywanie i badanie ewolucji zjawisk. Stąd też zakres prowadzonych analiz musi obejmować, chociażby dla celów porównawczych, proces przejścia od etapu przedurbanistycznego do zurbanizowanego. Przy czym jeszcze raz należy podkreślić, że przez urbanizm rozumie się w większości badań sposób życia, przez urbanizację zaś proces wzrostu i rozwoju cywilizacji, co powoduje, że badania antropologii miejskiej dotyczą zarówno współczesności, jak przeszłości.

Zdaniem J. Gutwirtha stosowanie metod pracy antropologa (obserwacji i wywiadu w bezpośrednim kontakcie z badaną społecznością) predysponują szczególnie antropologa do badania funkcjonowania więzi społecznych i instytucji nieformalnych oraz zachowań spontanicznych i dostosowanych do zmiennych okoliczności, zachowań, które często umykały uwadze socjologów. Nie należy przy tym zapominać, że procesy te oddziałują na struktury bardziej trwale i dość często, choć prawie niewidocznie, pełnią rolę strukturyzującą (Gutwirth, 1982, s. 13)¹².

Jest rzeczą widoczną, że większość prac antropologii miejskiej nawiązuje do tematyki właściwej tradycyjnym badaniom antropologicznym, jakkolwiek spotykamy tematy szczególnie lubiane. Obserwujemy więc kontynuację zainteresowań problemami migracji, kontaktów, adaptacji i akulturacji, struktur rodzinnych i systemów pokrewieństwa, zróżnicowania wzorów kulturowych. Nawet pomimo różnicy w skali badanych zbiorowości problem naczelny, czyli sprawa odniesienia obserwacji jednostkowych do kultury jako całości, pozostaje w badaniach miasta ten sam, co w antropologii tradycyjnej.

Broniąc zasadności poszerzenia pola badań antropologii o obszary zurbanizowane J. Gutwirth z pewnym patosem stwierdza, że specjalizacje antropologiczne wypracowały narzędzia badawcze „zbyt drogocenne”, by miały się ograniczać tylko do tradycyjnych zakresów badań. Są one bowiem przydatne zarówno do badania tego, co „codzienne”, jak również święta, mitu czy przeżycia religijnego w naszych czasach i naszym zurbanizowanym społeczeństwie (Gutwirth, 1982, s. 16).

Niezależnie od stosowania „klasycznej” procedury badań antropologicznych U. Hannerz (1983, s. 254-300) zwraca uwagę na szczególną, jego zdaniem, przydatność kategorii badawczych wprowadzonych do badań społecznych przez E. Goffmana (1959: 1967). Anonimowość w mieście sprawia,

¹² W tym miejscu można się odwołać do wyników badań C. Petonnet, która zauważa, że pomimo ogromnej złożoności oddziaływań miejskich człowiek w mieście wyznacza np. wokół swego miejsca zamieszkania mały teren, w którym się obraca, który jest mu bliski, w którym nie ma chaosu (Petonnet, 1982), czy do spostrzeżenia Gutwirtha, że nawet najbardziej negatywne zjawiska prowokują określony ład (Gutwirth, 1983).

że ludzie mogą być w nim oceniani na podstawie zewnętrznych pozorów. Okoliczność ta powoduje, że ważną rolę w kontaktach miejskich odgrywa, jak to określa Goffman, „sposób przedstawiania siebie” (*the Presentation for Self*) zgodny z różnorodnymi rytuałami interakcji zrozumiałymi dla wtajemniczonych. To, jak jednostka przedstawia siebie, swoje cechy, zachowania, wywołujące określone wrażenia nieświadomie, dążąc do manipulowania obrazami własnej osoby dla realizacji takich lub innych celów – wpływa na postawy, opinie i sądy odbiorcy (pozwala to często w mieście na przekraczanie różnych barier społecznych). W celu przedstawienia tego obrazu jednostka dysponuje nader szerokim zestawem środków nie tylko słowem, ale i gestem, wyrazem twarzy, ubiorem, językiem, a nawet sprzętami, którymi się otacza¹³. Obserwacja jednostek będących ze sobą w interakcji, role, które sobie przypisują (ich „repertuar”, „inwentarz”), formy ich wzajemnych kontaktów pozwalają antropologowi poznać obowiązujące reguły porządku społeczno-kulturowego i jakkolwiek goffmanowskie studium „towarzystwa” nie wywodzi się z wcześniejszych tradycji badań antropologicznych – zdaniem Hannerza i omawiającego jego pracę Gutwirtha (1982, s. 15) – w badaniach miejskich doskonale je uzupełnia.

Zakres szczególnie polecanych badań zależy od temperamentu badawczego i zainteresowań poszczególnych badaczy. I tak np. U. Hannerz zafascynowany Goffmanem postuluje zwrócenie szczególnej uwagi na następujące pięć dziedzin życia społeczno-kulturowego: postawy i role, które wiążą się z uczestnictwem w życiu rodziny, grupy krewniczej oraz sąsiedzkiej, w sposobie konsumpcji, zaopatrzeniu oraz wymianie, jak również w czasie wolnym. Dla niego bowiem miasto to przede wszystkim miejsce, gdzie każdy mieszkaniec krzyżuje swe drogi z niezliczoną liczbą obcych osobników. Szczególnie zaś dużo takich interakcji zachodzi, jego zdaniem, w dziedzinie pracy, konsumpcji i zaopatrzenia (Hannerz, 1983, s. 137-140).

Wielu badaczy uważa, że antropologia miasta powinna skupić się na śledzeniu codziennego życia informatorów, ich nieformalnej organizacji oraz oddziaływania na nie warunków miejskich. Z kolei J. Gutwirth krytykuje, że w badaniach miasta za mało do tej pory poświęca się uwagi „kulturowym” aspektom życia. Za mało mówi się w nich o zjawiskach religijnych, sposobach świętowania, manifestacjach politycznych czy sposobach spędzania wolnego czasu (Gutwirth, 1983, s. 879). Antropolog (etnolog) powinien badać modele kulturowe i społeczne, które kształtują życie dużej zbiorowości.

Na zakończenie chciałabym zaznaczyć, że prawie wszyscy badacze podkreślają liczne trudności związane z badaniami miasta. Obok powszechnie znanej trudności związanej z nawiązaniem kontaktów badacza ze społecznością badaną¹⁴ w mieście dodatkowo pojawia się niebezpieczeństwo pozyska-

¹³ Obszerne omówienie założeń Goffmana można znaleźć w pracy J. Tittenbruna, *Interakcjonizm we współczesnej socjologii amerykańskiej*, Poznań 1983, rozdz. II, s. 41-68.

¹⁴ Obszerne omówiła je na konferencji paryskiej Béatrix Le Wita (1982).

nia informacji nieprawdziwych od ludzi, którzy są oswojeni z udzielaniem wywiadów czy wypełnianiem ankiet i kwestionariuszy, a jednocześnie zainteresowani przekazaniem swego tendencyjnego obrazu. J. Gutwirth (1982, s. 17) zwraca także uwagę na potrzebę posiadania w badaniach miejskich szczególnej „wyobraźni antropologicznej”. Wymagają one bowiem nieraz – zarówno w terenie, jak i podczas opracowywania uzyskanych danych – zdolności i dużej śmiałości kojarzenia ogromnej liczby źródeł, zwłaszcza pośrednio związanych z przedmiotem badań i często pochodzących z dorobku innych dyscyplin, takich jak socjologia, ekonomia, historia czy demografia. Harmonijne połączenie mikroobserwacji, żywego opisu, który charakteryzuje najlepsze, tradycyjne prace etnograficzne z obrazem szerszego kontekstu i ogólnych regularności otwiera jednak przed antropologią miasta szerokie i godne pożądaniami możliwości¹⁵.

LITERATURA

- Abélès M.
1980 *Rouergats de Paris. Pour une anthropologie au présent*, „Ethnologie Française”, vol. 2, s. 163-169.
- Althabe G.
1977 *Le Quotidien en procès*, „Dialectiques”, vol. 21, s. 67-77.
Anthropologie...
1982 *L'Anthropologie culturelle dans le champs urbain*, „Ethnologie Française”, vol. 12 (artykuły z konferencji).
- Balandier G.
1955 *Sociologie des Brazzavilles noires*. Paris, Armand Colin.
- Banton M.
1957 *West African City. A Study of Tribal Life in Freetown*. London, Oxford University Press.
- Basham R.
1978 *Urban Anthropology. The Cross-Cultural Study of Complex Societies*, Palo Alto, Mayfield Publishing Company.
- Basham R., de Groot D.
1977 *Current Approaches to the Anthropology of Urban and Complex Societies*, „American Anthropologist”, vol. 79, s. 415-440.
- Bernus S.
1968 *Particularisme ethniques en milieu urbain, l'exemple de Niamey*, Paris, Institut d'Ethnologie.
- Castells M.
1982 *Kwestia miejska*, Warszawa.
- Classen H. J., Skalnik P. [red.]
1981 *The Study of the State*, The Hague, Mouton.
- Cohen C.
1975 *Grandir en quartier kurde*, Paris, Institut d'Ethnologie.

¹⁵ W odrębnym artykule zamierzam omówić założenia i rezultaty etnograficznych badań miasta w krajach demokracji ludowej i ZSRR.

- Eames E., Goode J. G.
1977 *Anthropology of the City. An Introduction to Urban Anthropology*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Eddy E. M. [red.]
1968 *Urban Anthropology*, Athens, University of Georgia Press.
- Epstein A. L.
1981 *Urbanisation and Kinship. The Domestic Domain on the Copperbelt of Zambia 1950-1956*, London, Academic Press.
- Firth R.
1956 *Two Studies of Kinship in London*, The Athlone Press, London; zob. tłumaczenie w: *Etnologia. Wybór tekstów*, Wrocław 1969, s. 257-363.
- Foster G. M., Kemper R. V. [red.]
1974 *Urban Anthropologists in Cities*, Boston, Little Brown.
- Fox R. G.
1977 *Urban Anthropology. Cities in their Cultural Settings*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Fribourg J.
1980 *Fêtes à Saragosse*, Paris, Institut d'Ethnologie.
- Goffman E.
1959 *The Presentation of Self in Everyday Life*, Garden City, New York, Doubleday, Anchor Books
1967 *Interaction Ritual. Essay on Face to Face Behaviour*, Chicago, Aldine.
- Großstadt...
1983 *Großstadt – Aspekte empirischer Kulturforschung*, „DGV – Informationen”, nr 4 [92] (program i streszczenia referatów z konferencji).
- Gutkind P. C. W.
1974 *Urban Anthropology. Perspectives on „Third World”*. *Urbanisation and Urbanism*, Assen, Van Gorcum.
- Gutwirth J.
1970 *Vie juive traditionnelle. Ethnologie d'une communauté hassidique*. Wstęp A. Leroi-Gourhan, Paris, Ed. de Minuit.
1978 *L'Enquête en ethnologie urbaine*, „Hérodote”, vol. 9, s. 38-55.
1982 *Jalons pour l'anthropologie urbaine*, „L'Homme”, vol. 22, nr 4, s. 5-23.
1983 *L'Anthropologie urbaine en France*, „Critique”, nr 438, s. 882.
- Hannerz U.
1970 *Soulside. Inquiries into Ghetto Culture and Community*, New York–London, Columbia University Press.
1980 *Exploring the City. Inquiries toward an Urban Anthropology*, New York, Columbia University Press.
1983 *Explorer la ville. Elementes d'anthropologie urbaine*, Paris.
- Le Wita B.
1982 *Une enquête en milieu parisien*, „Ethnologie Française” vol. 12, s. 197-202.
- Lobban R. A.
1975 *Alienation. Urbanisation and Social Networks in the Urban Sudan*, „Journal of Modern African Studies”, vol. 12, nr 2, s. 491-500.
- Lynd R., Lynd H. M.
1929 *Midletown. A study in Modern American Culture*. Wstęp C. Wissler, New York, Harcourt Brace.
- Mayer P.
196 *Townsmen or Tribesmen. Conservatism and the Process of Urbanisation in a South African City*, Capetown, Oxford University Press.
- Mitchell C. J.
1956 *The Kalela-Dance*, Rhodes-Livingstone Papers, nr 27, Manchester, Manchester University Press.

- Morel A.
1984 *Ethnologie dans la ville: une bibliographie indicative*. „Terrain”, vol. 3, s. 43-54.
- Park R.
1915 *The City. Suggestions for the Investigation on Human Behaviour in Urban Environment*. „American Journal of Sociology”, vol. 20, s. 577-612.
- Pétonnet C.
1968 *Ces gens-là*. Wstęp R. Bastide. Paris, Maspero.
1979 *On est tous dans le brouillard. L'Ethnologie des Banlieues*. Wstęp A. Leroi-Gourhan. Paris, Galilée.
1982 *Espaces Habités. Ethnologie des Banlieues*. Paris.
- Plotnicov L.
1967 *Strangers to the City. Urban Man in Jos, Nigeria*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.
1973 *Anthropological Field Work in Urban Modern and Local Urban Contexts*. „Urban Anthropology”, vol. 2, s. 248-264.
- Press I., Smith E.
1981 *Urban Place and Process. Readings in the Anthropology of Cities*. New York – London, McMillan.
- Rollwagen J.
1981 *Introduction – Mexican Urban Household Economics*. „Urban Anthropology”, vol. 10, nr 3, s. 205-210.
- Southall A. (red.)
1961 *Social Change in Modern Africa*. London, Oxford University Press.
1973 *Urban Anthropology. Cross-Cultural Studies of Urbanisation*. New York – London, Oxford University Press (bibliografia prac z zakresu antropologii miasta, P. C. W., Gutkind).
- Tittenbrun J.
1983 *Interakcjonizm we współczesnej socjologii amerykańskiej*. Poznań, rozdz. II, s. 41-68.
- Węglewski J.
1983 *Urbanizacja. Kontrowersje wokół pojęcia*. Warszawa.
- Wilson G.
1941-1942 *An Essay on the Economics of Detribalisation in Northern Rhodesia*, cz. 1-2, Rhodes-Livingstone Papers, nr 5, 6, Livingstone.
- Wirth L.
1928 *The Ghetto*. Chicago, University of Chicago Press.
1938 *Urbanism as a Way of Life*. „American Journal of Sociology”, vol. 44, s. 1-24.
- Zentrale Städte...
1985 *Zentrale Städte und ihr Umland. Wechselwirkungen während der Industrialisierungsperiode in Mitteleuropa*. St. Katharinen (referaty z konferencji we Fryburgu).

Bronisława Kopczyńska-Jaworska

THE URBAN ANTHROPOLOGY

Summary

The author takes up an attempt to give an answer to the question what is characteristic about the urban anthropology and where does it tend to. She gives much attention to the ways by which the discipline obtained its actual position. Its development fell at the end of the 60-ties and the beginning of the 70-ties of the 20 century, and in the late 70-ties the organizations of scholars connected with urban anthropology began to start up. (Among others: American Anthropological Association, The Society for Urban Anthropology,

World Union of Urban Anthropology). According to Ulf Hannerz the roots of the discipline called urban anthropology reach back to the studies of the Chicago School of urban sociology on the one hand, and on the other they refer to some studies carried on in 1930-1940 in the Rhodes Livingstone Institute in Rhodesia (Zambia). The author presents the development of that trend of studies and the most important achievements of the urban anthropology published till now. She gives the bibliography of the most important urban anthropology publications from all over the world as well.

The author points out the difficulty of defining the real substance of the town, which was changing many times throughout history and discusses some controversies concerning the concept of urbanization. She also indicates some doubts concerning the possibilities of applying the traditional ethnographic approaches in researching the complex urban societies with complex culture systems. She stresses the necessity of a systematic study of the achievements and results of other, related disciplines in order to apply them in urban researches. The problem of those interdisciplinary connections leads to the question: "Has urban anthropology its own, separate subject of studies?" The answer is no, but the scope of its subject matters and problems is broad and various. We can see it in the diversity of problems discussed at numerous symposia and conferences. The author presents some of the symposia in a more particular way (for example the 1st International Symposium of Urban Anthropology held in August 1982 in Wien or the symposium concerning urban anthropology which was held in October 1982 in Suzdal, Soviet Union).

Almost all the anthropologists studying towns and urban life agree, that the task of anthropology is to study a man as a whole-every-where and in every time in the full socio-cultural context. The author refers to the opinion of J. Gutwirth who considered urban anthropology to be one of the responses to the actual epistemological consciousness of anthropology, the discipline studying all the types of societies and cultures. The aim of the urban studies would be to understand and to explain the urbanized society by means of all the theories and methods which we used to attribute to anthropology. According to L. Plotnicov, one of the main theoretical subjects of urban anthropology should be the processes of the formation of social environments and the people's adaptation to them. According to the traditional fields of anthropological concern, the most important should be the problems of continuity and change the comparative studies and the studies of evolution of cultural phenomena.

Most of the studies and researches in urban anthropology refer to the traditional anthropological subjects. The most popular are: the problems of migrations, cultural contacts, adaptation and acculturation, family structures and kinship systems and the differentiation of cultural patterns.

The author of the paper indicates some difficulties in the urban anthropology field-work too. Apart from some difficulties in the contacts with the respondents in town there is another danger, namely the possibility of obtaining false informations from the urban people accustomed to all kinds of interviews and polls who consciously want to give a tendencious image of themselves.

Translated by Anna Kuczyńska-Skrzypek